

ett undervisningsämne vid en del universitet. Ämneshistorien har en viktig roll också i dagens akademiska undervisning.

Efter färdigställandet av denna bok har den flitige författaren hunnit med ytterligare en bok: *Livsberättelser och levnadsöden i Västergötland*. Materialet utgörs huvudsakligen av släktbrev och gamla fotografier. Boken har getts ut av Föreningen för Västgötalitteratur 2002.

Anders Gustavsson, Oslo

Gene Technology and Economy. Susanne Lundin, Lynn Åkesson (red.). Nordic Academic Press 2002. 118 s. ISBN 91-89116-25-9.

Nån som minns postmodernismen? Just det, den där kvasi-”ismen” som verkade påstå att det mesta som vi trodde ”fanns” egentligen var effekter av diskursiv aktivitet, alltså aktivitet i språkliga kunskapssystem vilka dock själva inte refererade tillbaka till någon preexisterande verklighet. Jaja, tänk vilka stollar det funnits! Eller ännu värre; kommer ni ihåg modernismen? Då folk verkligen trodde att allting var kvantifierbart och representerbart och att man kunde finna ”lagar” som styrde allt möjligt. Ja, och jösses vad man var tvungen att hålla på och försöka finna essenser i lite vadsomhelst, allt för att dra upp så klara gränser och skiljelinjer som möjligt i all den där sköna myllriga geggan av verklighet! Varför gjorde man sig besvär egentligen? Det är denna typ av tillbakablickar som gör det skönt med käftsmallar som den vi fick av Bruno Latour, då han påminde oss om att vi *aldrig* varit moderna.

Diskussionen om huruvida förekomsten av ett ”post-modernt” tillstånd förutsätter ett ”modernt” tänker jag väl egentligen lämna därhän. Att inleda en recension av *Gene Technology and Economy* med en referens till Latours *We have never been modern* kändes dock relevant; Latour talar ju om en icke-modernitet (*non-modernity*) som kännetecknas av hybridisering, nätverksbyggande, blandformer och tillfälliga allianser som ger upphov till nya former. Moderniteten karakteriseras i detta perspektiv av de ansträngningar man sedan gjort för att hålla isär människan från dessa processer av hybridisering, dra upp gränser runt ett mänskligt ”oss” för att kunna uppfatta detta ”vi” som väsensskilt från den osäkerhet och instabilitet som kännetecknar nätverkens kaotiska, trådiga och promiss-

kuösa värld. Och moderna har vi aldrig varit; under alla våra ansträngningar har också vi hela tiden varit indragna i dessa processer av föränderlighet, kreolisering och bastardisering. Även ”vi” får vår form genom de nätverk i vilka vi format och skapat oss själva.

Man kan tala om att den moderna vetenskapen försett människan med ett specifikt territorium, en ordning där – å ena sidan – biologisk reproduktion och arternas fortlevnad, samt – å andra sidan – en människans subjektivitet karakteriserad av autonomi och intentionaltitet, organiserat människan som en speciell sorts samhällsvarelse. Här har tecken som kropp, individ, familj och nation varit viktiga referenspunkter som orienterat människan i territoriet på olika sätt.

Vad vi sett under postmodernismen, både som kulturellt tillstånd och intellektuell rörelse betraktad, är hur kategorier som individ, kön, kropp, familj och nation varit historiskt bestämda konstruktioner. Effekten har blivit att den moderna människans territorium löses upp, att den terräng i vilken hon rör sig och i vilken hon blir organiserad gjorts oigenkännlig – med ett begrepp från Deleuze och Guattari kan vi säga att hon deterritorialiserats. De naturaliserande förståelser som format det territorium människan försetts med under moderniteten hävs och framstår som godtyckliga konstruktioner, som inte har med naturen att göra.

Under båda dessa regimer, den moderna och den postmoderna, har gentekniken på olika sätt varit med och stakat ut terrängen i territoriet. Vad som händer nu, i tjugohundratalets begynnelse, är däremot något som deterritorialiserar både modernitet och postmodernitet. Den stora förändringen kommer när genomet kommersialiseras. Vad som händer är alltså att det stoff av vilket vi, våra kroppar och våra själar, blir kvantifierbart – reducerbart till en minsta gemensamma nämnare – så problematiseras den gräns mellan det ”mänskliga” och det ”icke-mänskliga” som varit en central del av modernitetens människa och som, enligt Latour, varit fullt aktiv även under postmoderniteten. Kommersialiseringen innebär således att själva livets mekanismer kan köpas, säljas och ägas i form av patent. Genteknologin blir en länk mellan den biologiska och den ekonomiska sfären som öppnar den tidigare mot den förra. Som en oväntad effekt av denna nya rörelse börjar också kategorier som – just – individ, kön, kropp, familj och nation återigen stratifiera människans territorium – de reterritorialiseras, med ett nytt schema och en ny logik, på människan, både människan som kropp och människan som samhällsvarelse. *Gene Technology and Eco-*

nomy kan läsas som en kartläggning av de mekanismer som är verksamma i denna reterritorialisering, där var och en av artiklarna kartlägger ett särskilt fält där vi kan iaktta det nya territoriets utbredning.

Ett område som flera av skribenterna uppehåller sig vid är patenteringen av det mänskliga genomet, dess ursprung och konsekvenser samt de diskurser som alstras i denna dynamik. Lynn Åkesson utforskar det sistnämnda med ledning av Igor Kopytoffs teori om hur uppdelningen mellan personer och föremål regleras och upprätthålls på olika vis i olika kulturella kontexter. Åkessons artikel heter ”Bioeconomics – between persons and things”, och titeln är finurligare än det först verkar. Med Kopytoffs vokabulär ser vi hur Människan i västerländsk kontext ekvivaleras med värden som unicitet, individualitet och oersättlighet. Föremål, däremot, tillskrivs värden som vanlighet, ersättbarhet, något som man kan (och får) köpa och sälja. Det humanismen kallar ”mänskligt värde” är avhängigt av att dessa kategorier hålls isär – åtminstone om ett sådant värde skall kunna samexistera med en monetär ekonomi, vilken fungerar just genom att homogenisera och nivellera.

Bioteknikens ekonomiska potential grundar sig just på möjligheten att överskrida den viktiga gränsen mellan människa och föremål – pengarna skapar en homogenisering mellan dessa kategorier, med följderna att en likhet plötsligt uppstår. (Vilket är spännande, då man – som jag ser saken – med Kopytoff också kan betrakta den monetära ekonomin som just den faktor som tvingar fram en sådan gränsdragning!) Den gräns som skiljer (vad som hos Latour kallas) ”the world of people” från ”the world of objects” dekonstrueras plötsligt av att även det som ger den mänskliga individen sin unicitet också det är kvantifierbart och därmed kommodifierbart. Bioekonomi – mellan personer och föremål. Bioekonomin finns alltså just *mellan* dessa kategorier och slår en oönskad bro dem emellan. Det är studiet av de diskurser som uppstår i denna dynamik som är ämnet för Åkessons artikel.

Antologins andra etnologiska bidrag kommer från Susanne Lundin, som också delar redaktörskapet med Åkesson. Lundins bidrag handlar om bioetik och belyser de etiskskapande praktiker som uppstår då information om kroppen i form av farmakologisk forskning blir handelsvara. Med det perspektiv jag valt att anlägga i denna recension kan man säga att detta fokus – etik som social process – behandlar hur vi förhåller oss till denna gräns mellan ”the world of people” och ”the world of objects”, hur den blir problematisk beroende på om vi

utgår från de normerande diskursiva förståelser som omger fältet eller de faktiska önskningsgrunderna i individuella, högst subjektiva upplevelser som konstituerar etiska förhållningssätt till biotekniken. Hos samma individ som uttrycker ett avståndstagande från bioteknik i princip kan vi återfinna en önskan om att själv erhålla biomedicinsk behandling om det gör hennes/hans liv bättre. Nivåerna är multipla och komplexa; de griper, om någon nu trodde något annat, in i själva det ”innersta” av människan. Bioteknikens utveckling ger människors drömmar och fantasier nya möjlighetshorisonter och griper även in i hennes förståelse av vad hon själv egentligen är.

Även antropologen Gísli Pálsson fokuserar i sin artikel publika diskurser på det fält som uppstår i och med kroppens kommodifiering, men här är anslaget lite bredare. Kontexten utgörs av den eventuellt förestående samkörningen av tre stora nationella databaser. Dessa utgörs av en med genetisk information om hela det isländska folket, som möjligtvis kommer att länkas till en annan databas innehållande medicinsk information. För detta projekt har företaget deCODE Genetics licensierats – projektet har alltså placerats under en marknadsaktörs ansvar. Diskussioner förs vidare om huruvida denna genetisk-medicinska databas skall länkas till en nationell genealogisk databas, som bygger på de mycket noggranna genealogiska register som på Island förts sedan hundratals år. Dessa register är en konsekvens av den relativt begränsade tillgången till naturtillgångar, främst fisket – de handlar alltså om hur släkterelationer medelst arvsrätt reglerar tillgången till kustområden och fiskevatten. Det relativt homogena isländska genomet i kombination med genreduktionistiska folkliga diskurser och utbredda vetenskapliga dito (genetisk homogenitet lär vara särdeles fördelaktigt då man i forskningssyfte t.ex. skall isolera en särskild gen för att kunna iaktta dess egenskaper) framskapar en diskursiv terräng där orienteringspunkterna kommer att utgöras av familj (individens genetiska koppling och samhörighet till tidigare biologiska släkter), nation (då genomets homogenitet ger gränsdragningarnas inkluderingar och exkluderingar ny legitimitet), folk och fosterländskhet (då en islänning genom sammanlänkningen av databaserna dels kan spåra släktskap med i stort sett vilken annan islänning som helst, dels koppla släktlinjer till specifika rumsliga territorier – dessutom finns det återigen en ”naturvetenskaplig” orsak till att undvika inblandning av utländskt genom)... teman vi känner igen från moderniteten och

tidigare, men på en ny grund – ytan är densamma, men den utbreder ett helt nytt djup under sig.

Artiklarna i *Gene Technology and Economy* utgörs av föredrag presenterade på konferensen med samma namn som hölls i Lund hösten 2000. Konferensen var tvärvetenskaplig och bidragen kommer, utöver redan nämnda discipliner, från så vitt skilda håll som ekonomi, juridik, agrikulturella studier och onkologi. Perspektiven är vitt skilda, men belyser alla både nya deterritorialiseringar – förändringar i det mänskliga territoriet – och reterritorialiseringar – nya områden som skapas av dessa förändringar, men som bär namn besynnerligt lika de vi minns från det gamla territoriet. Såväl bredden i anslaget som dess mångskiftande resultat – antologin – får mig att önska att jag varit med i gamet redan vid tiden för denna konferens. Vilket jag nu inte var. Men – som redaktörerna påpekar i bokens introduktion – trots att det går undan rejält för såväl den teknologiska utvecklingen som den bioteknologiska vetenskapsutvecklingen, och resultat som de som diskuterats vid denna konferens snabbt blir inaktuella, så är dessa processer enligt författarna kopplade till fundamentala frågor av betydligt segare karaktär, där rörelserna blir större och långsammare. Även om jag själv i denna recension velat vända upp och ned på detta perspektiv och istället hävda att de nya förståelser som uppstår runt identitet, familj och nation helt skriver om de gamla, så måste jag naturligtvis hålla med om att frågorna är rasande aktuella, har en stor politisk relevans och i framtiden kommer att utgöra ett mycket spännande forskningsfält med stor disciplinär spännvidd.

Jakob Wenzler, Göteborg

Göran Larsson: *Virtuell religion: globalisering och Internet*. Studentlitteratur, Lund 2002. 139 s. ISBN 91-44-01752-9.

Länge levde vi med föreställningen om att religionen förde en tynande tillvaro i det moderna samhället, åtminstone i länder som präglades av luthersk tradition. Religionssociologiska studier tycktes understödja bilden. De senaste årtiondenas allt tydligare globaliseringsprocesser har emellertid starkt förändrat denna föreställning. Dels fanns det enklaver av grupper, inte minst med invandrarreligion, där religiositet i olika former fortfarande spelade en väsentlig roll i vardagen, dels hade religionen antagit helt nya former hos befolkningen som helhet. Medan de traditionella kyrkorna och samfunden tappat medlemmar, tron på en personlig

gud avtagit och iakttagandet av religiösa seder och ritualer drastiskt minskat under efterkrigstiden, hade de ersatts av nya uttryck för religiös tro. Det hade i utbyte skapats en individualiserad religiositet, där var och en valde och plockade så som det passade en själv. Bundenheten till auktoriteter och religiösa institutioner hade däremot minskats.

Denna bild av ett nytt religiöst landskap bekräftades också av färskare studier av folkreligiositet. Det visade sig att människor nu ”sökte sammanhang” och försökte ”förstå helheter”. Även kristen och muslimsk religiositet tog sig ofta liknande uttryck. Det är exempelvis ingen tillfällighet att ungdomar med muslimsk kultur bakgrund upptäcker sufismen, ofta i en slags new age-tappning, när de söker svar på sina frågor i religionen, snarare än i föräldrarnas traditionsbundna islam.

De senaste åren har de traditionella religionerna, och givetvis de nya, emellertid fått ett nytt redskap för att nå själarna, nämligen Internet. Som religionsvetaren Göran Larsson visat har samfunden inte varit sena att dra nytta av dessa möjligheter. Även andra starka ideologiska grupper som brukar rymmas under begreppet ”social religion”, har fått medvind tack vare Internet, inte minst veganrörelsen och vissa högerradikala rörelser med rasistisk agenda. Målgruppen har varit ungdomar som kanske också mest frimodigt nyttjat datorerna för informationssökning och kommunikation med likasinnade.

Internetreligion kan sägas vara en ny form av religiositet som håller på att ta form. Främst har det blivit dagisgenerationens väg till ny religiositet. Kanske kan man säga att den genom Internet också funnit vägen tillbaka till traditionella religiösa ideologier och kyrkor. Ungdomar från muslimska miljöer, som inte känner sig hemma i moskéerna dit traditionell islam transplanterats – som den belgiske religionssociologen Dassetto uttrycker det – från föräldrarnas hemländer, har istället funnit relevanta kanaler för frågor och diskussioner på islamiska hemsidor på nätet. De behöver ju inte heller nöja sig med lokala hemsidor utan kan chatta med likasinnade över hela världen via någon organisation i Kanada, Spanien eller Australien. Fostrade i en helt annan anda än deras föräldrar vågar de också ta upp diskussionen med religiösa auktoriteter och ifrågasätta olika påbud på ett sätt som inte skulle vara möjligt i moskéernas koranskola. Anonymiteten ger stora möjligheter till diskussion. Muslimska homosexuella, en omöjlighet i en vanlig moské, kan exempelvis hitta sina egna fora på nätet. De Internetsamfund som kan sägas ha uppstått, har anpassat sig till den nya religiösa verkligheten.